

МЕСЦА КУРСА «БЕЛАРУСКАЯ МОВА»
Ў КУЛЬТУРАЛАГІЧНАЙ ПАДРЫХТОЎЦЫ
СТУДЭНТАЎ

Веды па мове і веды па іншых прадметах адрозніваюцца не столькі ў змястоўным сэнсе, колькі ў сэнсе іх прызначэння ў дзейнасці студэнта. Вывучэнне беларускай мовы студэнтамі-нефілолагамі культуралагічных спецыяльнасцей мае практычную накіраванасць. Яно павінна забяспечыць розныя формы камунікацыі на беларускай мове на перыяд навучання ва ўніверсітэце і пасля яго заканчэння.

Выяўленне камунікатыўных здольнасцей студэнтаў з'яўляецца першапачатковым параметрам, які дазваляе больш дакладна падысці да адбору і прэзентацыі матэрыялу ва ўмовах камунікатыўна накіраванага навучання. З гэтай мэтай выкладчыкі кафедры праводзяць свасасаблівае тэстыраванне. Яно ўключае шэраг заданняў па ўсіх відах маўленчай дзейнасці на беларускай мове: аўдыраванне, чытанне, маўленне і пісьмо. Вынікі такога зрэзу ведаў аналізуюцца, і ў адпаведнасці з імі будуецца тэматычны план заняткаў.

Калі правесці ацэнку падрыхтаванасці студэнтаў у названых відах маўленчай дзейнасці па пяцібальнай шкале, то самую нізкую адзнаку (1 бал) атрымоўвае пісьмо, потым — маўленне (2 балы). І гэта не выпадкова. Як вядома адной з галоўных умоў авалодання маўленнем з'яўляецца адпаведнасць узроўню моўнай кампетэнтнасці студэнта характару яго маўленчай дзейнасці. Мова і маўленне — паняцці ўзаемазвязаныя ў тым сэнсе, што мова як сістэма знакаў выяўляецца ў працэсе маўленчай дзейнасці. Адсюль зразумела, што маўленне — гэта арганізаваны па законах мовы працэс выкарыстання моўных адзінак з мэтай выражэння пэўнага зместу. Інакш кажучы, гэта разнастайныя

акты рэалізацыі камунікатыўных патрэбнасцей чалавека пры дапамозе слоў як знакаў моўнай сістэмы. Яшчэ Ф. дэ Сасюр адзначаў, што «маўленне неабходна для таго, каб склалася мова... гістарычна факт маўлення заўсёды папярэднічае мове». Паводле Сасюра, маўленчая дзейнасць аб'ядноўвае мову і маўленне, якія розняцца тым, што мова — з'ява сацыяльная, а маўленне — з'ява індывідуальная, рэальная, дыяхранічная, асістэмная. Такім чынам, перад выкладчыкам паўстаюць дзве задачы. Па-першае, узброіць студэнта неабходным узроўнем ведаў сістэмна-структурнага аспекту мовы, па-другое, сфарміраваць умённі, якія дазваляць ажыццяўляць камунікацыю на роднай мове.

Важным фактарам, які ўплывае на выбар агульнай стратэгіі навучання і вырашэння метадычных задач, з'яўляюцца ўмовы навучання. Перш за ўсё гэта наяўнасць ці адсутнасць моўнага асяроддзя і колькасць гадзін, адведзеных на дысцыпліну. Спынімся на існуючай моўнай сітуацыі. Усім добра вядома, што з дня нараджэння дзіця наследуе здольнасць авалодаць маўленнем. Па назіраннях псіхалагаў, яно магло б размаўляць адразу на дзвюх-трох мовах, калі б бацькі захачелі стварыць яму адпаведнае асяроддзе. Прычым дзіця не заўважала б, што гаворыць на розных мовах. Калі ж яно падростае і сутыкаецца з праблемай засваення другой мовы, узнікае шэраг цяжкасцей. Галоўная з іх — гэта адсутнасць адэкватных матываў асвойваць другую мову: дзіця ўжо валодае роднай моваю, з дапамогай якой вырашае усе жыццёвыя праблемы, сацыяльна-культурныя і пазнавальныя патрабаванні. У такой сітуацыі другая мова ўспрымаецца як адзін з прадметаў вывучэння, а не як сродак пашырэння пазнавальнай дзейнасці.

Уласныя назіранні пераконваюць, што пасля надання рускай мове статусу дзяржаўнай адбылося рэзкае зніжэнне зацікаўленасці да вывучэння беларускай мовы. Сённяшнія студэнты, якія аддалі перавагу рускай мове на ўступных экзаменах,

ставяцца да беларускай мовы менавіта як да вучэбнай дысцыпліны. Адначасова яны разумеюць, што абраная навучальная установа рыхтуе спецыялістаў у галіне беларускай культуры — носьбітаў нацыянальнага менталітэту. Але пра які нацыянальны менталітэт можа ісці размова, калі яго адметная рыса — родная мова — практычна не з’яўляецца роднай. А студэнты лічаць сябе беларусамі ў асноўным па пашпарце. З сябрамі, у сям’і, па-за рамкамі аўдыторных заняткаў яны размаўляюць па-руску. Многія сцвярджаюць, што руская мова ў іх жыцці выконвае ўсе асноўныя функцыі, што не карыстаюцца беларускай мовай па прычыне яе незапатрабаванасці. І тут нельга не згадзіцца са сцвярджаннем, што з нацыянальнай мовай не нараджаюцца, што сапраўды роднай мовай з’яўляецца толькі тая, што арганічна ўплятаецца ў тканіну нацыянальна-культурнага арганізма кожнага канкрэтнага народа, жыве і памірае разам з ім.

Бадай што галоўную ролю ў палтрымцы роднай мовы адыгрывае адукацыя: пошук форм, шляхоў і сродкаў выхавання нацыянальна свядомай моладзі, пашырэнне кола функцый беларускай мовы, стварэнне атмасферы беларускасці. Практычны курс «Беларуская мова» займае асобнае месца ў культуралагічнай падрыхтоўцы студэнтаў універсітэта культуры. На жаль, ён вывучаецца толькі на першым курсе ў колькасці 88 гадзін. Безумоўна, гэтага мала, калі мець на ўвазе аб’ём праграмага матэрыялу і патрабаванні да яго засваення. У гэтай няпростай сітуацыі бачацца новыя падыходы да выкладання курса. На наш погляд, усе гадзіны, якія ўключаюць толькі семінарскія заняткі, можна размеркаваць. Частку з іх вылучыць для лекцый (22 гадзіны), а астатнія пакінуць на практыку мовы. У лекцыйны курс павінны ўвайсці тэмы, якія патрабуюць больш пашыраных тэарэтычных ведаў з улікам існуючага руска-беларускага двухмоўя.

Так, з раздзела «Фанетыка» мажліва ўключыць асаблівасці гукавога ладу беларускай мовы: фанетычныя ўласцівасці і правілы ўжывання галосных і зычных гукаў; прасадычныя сродкі (націск, інтанацыя); склад і складарадзел.

З раздзела «Арфаэпія» — асноўныя нормы беларускага літаратурнага вымаўлення зычных і галосных; адхіленні ад норм літаратурнага вымаўлення і іх прычыны.

З раздзела «Графіка» — суадносіны паміж літарамі і гукамі ў беларускай мове; асноўныя прынцыпы беларускай графікі, алфавіт.

З раздзела «Арфаграфія» -- перадачу літарамі гукавога складу слова (асноўныя прынцыпы); напісанні паводле фанетычнага і фанематычнага прынцыпаў; традыцыйныя і дыферэнцыйныя напісанні.

З раздзела «Лексікалогія і фразеалогія» — адназначныя і мнагазначныя словы; лексіку беларускай мовы паводле паходжання і сферы ўжывання; актыўную і пасіўную лексіку; нацыянальную адметнасць беларускай лексікі; стылістычныя і выяўленчыя сродкі мовы.

З раздзела «Марфалогія» — сістэму часцін мовы ў беларускай мове; разыходжанні ў родзе і ліку назоўнікаў у беларускай і рускай мовах; семантыка-камунікатыўную і граматычную адметнасць дзеяслова і дзеепрыметніка; асаблівасці функцыянавання дзеяслова і дзеепрыметніка; камунікатыўна-граматычную адметнасць і ўжыванне дзеепрыслоўя; значэнне, паходжанне і ўжыванне службовых слоў.

З раздзела «Сінтаксіс» — віды і сродкі сувязі паміж словамі ў словазлучэннях, паміж сказами, а таксама будову словазлучэнняў і сказа; асноўнае назначэнне пунктуацыі, правілы аб пастаноўцы знакаў прыпынку.

Такім чынам, лекцыйны курс павінен утрымліваць асноўныя веды па азначаных раздзелах, даць уяўленне аб агульных заканамернасцях і асаблівасцях беларускай моўнай сістэмы.

Тэарэтычны матэрыял павінен падавацца з пэўным апярэджаннем і быць добра засвоены, паколькі ад валодання ім залежыць рэалізацыя сувязі маўленчых уменняў і навыкаў са знакамі мовы.

Частку тэм, з якімі павінны азнаёміцца студэнты, можна прапанаваць для самастойнага засваення. Напрыклад, «Гістарычныя этапы развіцця беларускай мовы», «Беларуская мова сярод славянскіх моў», «Формы беларускай нацыянальнай мовы», «Ад мовы народнасці да нацыянальнай беларускай мовы», «Пісьмо ў гісторыі развіцця чалавецтва». Па прапанаванай выкладчыкам літаратуры студэнты рыхтуюць рэфераты, якія потым абмяркоўваюцца на семінарскіх занятках. Плён такой працы відавочны. Акрамя набытых ведаў па гэтых тэмах, студэнты выпрацоўваюць уменні выказаць свае думкі ў пісьмовай і вуснай форме, знаёмяцца з правіламі афармлення рэфератаў, вучацца самастойна выбіраць змест выказвання, для пабудовы якога карыстаюцца рэальнымі фактамі і вядомым моўным матэрыялам.

Практычная работа ў групах павінна быць скіравана на палыбленне і канкрэтызаванне таго, што засвоена з пункту гледжання беларускай літаратурнай нормы і задач камунікацыі. Гэта значыць, што ўвесь моўны матэрыял, які ўваходзіць у змест навучання, павінен ахопліваць усе магчымыя тэмы і сферы маўленчых зносін. Уласныя назіранні неаконваюць, што для студэнтаў-культуролагаў асноўнымі сферамі вуснамоўных зносін з'яўляюцца:

1. Вучэбна-бытавая (ахоплівае маўленчыя зносіны студэнтаў ва ўніверсітэце, інтэрнаце, з сябрамі, у сям'і на вучэбна-дзелавыя і штодзённыя тэмы).

2. Грамадска-палітычнае (ахоплівае тэмы эканамічнага, палітычнага характару, пытанні, набліжаныя да зместу тэкстаў падручнікаў і лекцый па грамадскіх дысцыплінах).

3. Прафесійная (ахоплівае тэмы, непасрэдна звязаныя з будучай прафесійнай дзейнасцю студэнта і спецдысцыплінамі,

літаратурай, актёрскім, рэжысёрскім, выяўленчым мастацтвам, фальклорам).

Кожная вылучаная сфера павінна быць забяспечана групай тэкстаў, розных па жанру і стылю. Асноўнымі крыніцамі вучэбных тэкстаў могуць стаць зборнікі навуковых артыкулаў, навукова-папулярныя, літаратурныя часопісы, мастацкая літаратура (проза і паэзія), газеты, інфармацыйныя бюлетэні. Разам з падручнікамі гэты матэрыял дае вялікія магчымасці для фарміравання камунікатыўных (вусных і пісьмовых) уменняў, навыкаў, для ўзбагачэння слоўнікавага запаса і правільнага словаўжывання. Студэнты навучацца асэнсавана выбіраць сінтаксічныя і лексічныя сродкі, адпаведныя тэме выказвання, тыпу і стылю мовы, фанетычна правільнаму вымаўленню, а таксама напісанню слоў.

Для паспяховага навучання вуснаму маўленню на занятках абавязкова павінна прысутнічаць размова, якая прадугледжвае выступленні студэнтаў з паведамленнямі па актуальных пытаннях грамадскага і культурнага жыцця, а таксама на вольныя тэмы (абмен уражаннямі аб спектаклях, кінафільмах, спартыўных спаборніцтвах, мастацкіх творах і інш.). Але каб гэта работа набыла сістэмны характар і натуральна звязвала разнастайны лексічны і інфармацыйны матэрыял, мэтазгодна ўвесці ў план заняткаў размоўную тэматыку прыкладна такога напрамку: «Віншаванні. Святы», «Народныя промыслы», «Выстаўкі.Музеі», «Архітэктура, скульптура», «Тэатр. Кіно. Канцэрт», «Чалавек. Партрэт. Характар», «Прырода», «Музыка», «Спорт», «Асоба пісьменніка і яго кнігі», «Праблемы моладзі», «Важныя падзеі тыдня», «Будучая прафесія», «Мая Радзіма» і інш. У працэсе падрыхтоўкі і актывізацыі выказванняў на пэўную тэму студэнты авалодаюць формамі маналагічнага і дыялагічнага маўлення, а таксама тым моўным матэрыялам (лексічным і граматычным), які забяспечвае маўленчую дзейнасць у розных камунікатыўных сферах.

Такім чынам, з дапамогай тэарэтычнага курса рэалізуецца задача па авалоданню правіламі функцыянавання тых ці іншых моўных форм, а ў практычным курсе — навыкамі і ўменнямі выкарыстання тых самых моўных з'яў у розных сферах маўленчай дзейнасці.

Савіцкая Н.Я., *ст. выкладчык*

МЕСЦА КУЛЬТУРАЛАГІЧНАГА АСПЕКТУ Ў ВЫКЛАДАННІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ СТУДЭНТАМ ПЕРШАГА КУРСА ТЭХНІЧНАЙ ВНУ

У вышэйшай школе існуе пэўны разрыў паміж спецыяльнай і гуманітарнай адукацыяй. З-за недахопу ў вучэбных планах гуманітарных дысцыплін студэнты ВНУ дрэнна арыентуюцца ў развіцці сусветнай і нацыянальнай культуры, не ведаюць адметных асаблівасцей нацыянальнай культуры, не ў стане вызначыць яе месца ў кантэксце сусветнай культуры. Такая навука, як культуралогія, не выкладаецца ў тэхнічнай ВНУ, і, каб хоць нейкім чынам запоўніць гэтую вольную нішу ў адукацыі студэнта, выкладчыкам усяго комплексу дысцыплін пажадана было б уязваць матэрыял канкрэтнай дысцыпліны (якую можа разглядаць як адзін з аспектаў культуралагічнага цыкла) з гісторыяй яе ўзнікнення, развіцця, сучасным станам, вызначаць месца дысцыпліны ў шэрагу сумежных і яе ролю ў грамадстве, акцэнтуючы ўвагу на нацыянальны ўклад і змест і развіццё гэтай дысцыпліны, паказваючы яе становішчы і адмоўныя рысы і перспектывы развіцця.

Але звернемся да зместу самога паняцця «культуралогія» і вызначым яе мэты і задачы. Культуралогія — гэта навука аб